

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВИРОБЛЕННЯ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

DETERMINATION OF THE MAJOR THREATS TO UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY AS A BASIS FOR THE ELABORATION OF PREVENTIVE MEASURES AGAINST ECONOMIC CRIME

Сазонов В.В.,

*кандидат юридичних наук, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Публікація присвячена визначенню і характеристиці основних загроз економічній безпеці країни. Акцентовано увагу на необхідності своєчасного виявлення і подальшого аналізу суті загроз із метою забезпечення надалі прийняття ефективних управлінських рішень щодо протидії економічній злочинності. Зазначено, що велика кількість дестабілізуючих факторів є причиною зниження рівня економічної безпеки як складника національної безпеки України. Ефективна протидія загрозам фінансовій безпеці держави можлива за умови сталого функціонування спеціальної системи своєчасного виявлення й усунення системних загроз у сфері публічних фінансів, запобігання їх виникненню в майбутньому. Наголошено на тому, що злочинність як соціальний динамічний феномен є проявом певних суперечностей у життєдіяльності суспільства. Загрози економічній безпеці держави також є проявом цих суперечностей, і їх виникнення, існування, зміни зумовлюються різними факторами, які охоплюються детермінацією злочинності. Саме в причинах та умовах економічної злочинності криються загрози або чинники, що її продукують. Наголошено, що детермінанти сучасної злочинності в Україні досить різноманітні, зумовлені специфікою життєдіяльності суспільства, але при цьому вони мають взаємообумовлений і взаємозалежний характер.

Ключові слова: економічна безпека, безпека підприємства, внутрішні загрози, зовнішні загрози, причини, протидія, стабільний розвиток, економічне зростання, економічна злочинність.

The level of economic security of the country today is characterized as low. This is due to the presence of a large number of internal and external economic threats. The dangerous and destructive tendency of crime in the economic sphere is its criminalization, which is manifested in numerous negative processes. The weakening of the economic security of the state, which is the threat to the national security of Ukraine, is produced by crisis phenomena and aggravation of political contradictions in the life of society. These issues have always been the focus of national scholars in the criminology sphere, who studied the country's economic security in its various manifestations. But issues related to the measures of its criminological provision need constant, more detailed consideration, which is the subject matter of this publication. After all, economic processes require systematic monitoring, they are of variable quantitative and qualitative nature, and constantly new emerging threats to economic security require timely detection and rapid neutralization, which is the basis for forming an effective system of social relations, resistant to negative external influences and at the same time integrated into the international economic space.

The objective of the article is to review and streamline the measures of the criminological provision of economic security of Ukraine according to the defined criteria, that is, the main areas of implementation, to highlight their heterogeneous and common nature for the development of a holistic conceptual vision of their types and significance in the successful law enforcement activities to combat economic crime.

The author has outlined the main areas of realizing the measures of criminological provision of economic security of Ukraine, which are scientific, organizational and managerial, normative and legal, informational and analytical.

Special attention has been focused on the dynamics and complexity of the process of implementation of new measures of criminological provision of the country's economic security, on its acute practical necessity in terms of creating favorable conditions for the subjects' activities in counteracting economic crime.

The author has made the conclusion about the development of scientifically grounded new mechanisms for ensuring economic security and the implementation of modern measures taking into account the risks and threats of the present time regarding the relevance of the development of the Ukrainian society at the present stage.

Key words: economic crime, measures of counteraction, criminological provision, internal threats, external threats, state security.

Постановка проблеми. Національна економічна система розвивається швидкими темпами, перш за все, у зв'язку з інтеграцією у світові економічні процеси, і подекуди цей розвиток у рази пришвидшує рівень забезпечення її безпеки. У зв'язку з цим необхідним є системне створення умов для стійкого економічного зростання, адже саме економічна нестабільність провокує зниження рівня економічної безпеки нашої держави, висуває на передній план завдання з її забезпечення.

Історично проблема економічної безпеки країни виникає водночас із формуванням державності, ста-

новленням національних інтересів узагалі й економічних інтересів зокрема. Тому в історії будь-якої країни можна знайти періоди, коли ця проблема або загострювалася, або ставала менш помітною, але вона існувала завжди [1, с. 8]. Сучасні реалії свідчать про загострення протиріч у цій сфері. Наприклад, в останні роки чітко простежується криміналізація економіки, що має вияв соціального деструктивного процесу, наслідком якого є поширення економічної злочинності, зниження рівня соціально-економічного розвитку держави, вразливість економічної системи країни до постійно виникаючих внутрішніх і зовнішніх загроз.

Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, «заможених» конфліктів біля її кордонів, а також критична зовнішня залежність національної економіки зумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на периферію світової політики, у «сіру зону безпеки».

Створення умов для ефективного вжиття заходів протидії системним загрозам економічній безпеці країни можливе лише за вчасного їх виявлення та подальшої ефективної нейтралізації, а правильне визначення векторів їхньої спрямованості є запорукою чіткого окреслення кола об'єктів злочинних посягань та обрання найбільш ефективних заходів кримінологічного забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення загроз економічній безпеці України, її детермінаційного комплексу неодноразово порушувались у працях значної кількості вітчизняних науковців, таких як О.М. Бандурка, А.М. Бойко, А.Ф. Волобуєв, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, М.І. Камлик, О.М. Литвинов, І.В. Маслій, Ю.В. Орлов, В.М. Попович, І.К. Туркевич, В.П. Філонов, С.С. Чернявський, В.І. Шакур, В.Ю. Шепітько та інші. Однак стрімкі зміни суспільно-політичного життя українського суспільства в останні роки, збройне протистояння в східних регіонах держави, пов'язані з цим кризові явища в економіці, розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій, що негативно вплинули на поширеність кіберзлочинності у сфері економіки, підвищили актуальність і зумовили необхідність конкретизації та перегляду загроз економічній безпеці країни.

Метою статті є визначення основних загроз економічній безпеці України як основи для подальшого вироблення ефективних заходів протидії економічній злочинності.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека держави є складником національної безпеки України і являє собою стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі та характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [2].

Саме економічна безпека як основа сприятливого стану національної економіки потребує постійного спостереження та різностороннього вивчення, перш за все, з метою вчасного виявлення та подальшої ефективної нейтралізації загроз її стабільному та успішному розвитку.

Маючи чітке уявлення про реальні загрози економічній безпеці країни та об'єкти їхньої спрямованості, можна визначити цілі й завдання держави і суспільства в протидії злочинності, визначити коло правоохоронних та інших державних структур, які необхідно задіяти в забезпеченні кримінальної безпеки країни, їхню компетенцію для діяльності в цьому напрямі [3, с. 22].

Учені класифікують загрози національній безпеці за різними критеріями: за місцем зародження –

на внутрішні і зовнішні; за масштабами можливого спричинення збитку – на глобальні, регіональні, національні і локальні; за ймовірністю реалізації – на реальні, потенційні й уявні; за ставленням до об'єктів безпеки – на особисті, групові, корпоративні, суспільні, державні, міжнародні; за ставленням до людської діяльності – на об'єктивні і суб'єктивні; за сферами безпеки – у зовнішньополітичній, державній безпеці, сфері безпеки державного кордону України, у воєнній, внутрішньополітичній, економічній, соціальній та гуманітарній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній сферах, а також багатьох інших.

З огляду на те, що загрози національній безпеці – це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [4, с. 155], пропонуємо визначити їх через детермінантний комплекс економічної злочинності, який є проявом глибинних деформаційних процесів суспільного життя в Україні. Саме в детермінантах криються основні загрози, які продукують її, як закономірний наслідок. Формуються вони в процесі життєдіяльності суспільства в політичних, економічних, морально-психологічних, організаційно-управлінських, ідеологічних, правових, сімейно-побутових сферах та інститутах.

Їх виявлення та мінімізація можливості заподіяння шкоди прямо залежить від вирішення соціальних та економічних проблем, зумовлених, перш за все, збройним протистоянням в південно-східних регіонах держави. Однак ситуація, що склалась, останнім часом виступає одним із головних каталізаторів зростання рівня злочинності, економічної зокрема.

Економічна ситуація в країні є базисною для всієї криміногенної ситуації, адже для економічної злочинності характерною є здатність до самовідтворення і стимулювання нових форм злочинної діяльності. У зв'язку з цим гостро постає питання про виявлення, наукове дослідження та обрання шляхів нейтралізації загроз економічній безпеці держави.

До головних загроз економічній безпеці України слід віднести такі:

1. Загрози, які виникають у *сфері економіки*. Вони мають найбільш вагомий вплив на гармонічний розвиток усієї економічної системи України, адже сприяють зростанню тіньового економічного сектору, що призводить до криміналізації економіки та унеможливорює ефективне використання наявних ресурсів.

До основних видів загроз в економічній сфері слід віднести такі:

- махінації в приватизаційному секторі;
- масштабна криміналізація у сфері корпоративних відносин;
- криміналізація окремих секторів економіки;
- диспропорції соціального розвитку, що мають економічний характер;
- залежність економічного розвитку України від імпорту, нестабільність національної валюти;
- погіршення інвестиційного клімату в Україні;
- недоліки в регулюванні кредитно-фінансових відносин;

- наявність тіньової економіки, неконтрольоване накопичення фінансових капіталів, вилучених з економіки України;

- криміналізація економіки та організаційно-управлінської діяльності і зростання питомої ваги організованої злочинності в економіці;

- скорочення ролі держави в економічних процесах, що сприяє неконтрольованому накопиченню капіталу;

- низький рівень економічної безпеки окремих підприємств.

2. Наступна група – загрози, що виникають у *соціальній сфері*. Вони з'являються в процесі життєдіяльності суспільства, це ті соціальні проблеми, які накопичені в державі, які торкаються багатьох громадян і часто є суттєвим мотиваційним фактором корисливої злочинної поведінки. Серед них можна виділити такі:

- низький рівень доходів населення, особливо соціально незахищених його верств, що безпосередньо формує корисливу злочинну мотивацію;

- наявність значної кількості безробітних громадян;

- поляризація розшарування населення на бідних і багатих, що глибоко впливає на формування економіко-правової свідомості громадян;

- відсутність державної допомоги внутрішньо переміщеним зі східних регіонів збройного конфлікту особам;

- зростання дефіциту бюджету на соціальні програми та інфляція;

- невідповідність між темпами економічного зростання та низьким рівнем доходів громадян;

- відсутність цілісної державної ідеології орієнтування на суспільні цінності.

3. Говорячи про *політичні загрози* економічній безпеці держави, слід вказати, що вони виникають у зв'язку з політичною сферою суспільного життя, інтересами всієї держави та окремих громадян. Політична безпека держави на рівні з економічною є одним із компонентів національної безпеки країни. До основних загроз у цій сфері щодо економічної безпеки ми віднесли такі:

- комерціалізація політики;

- низький темп проведення економічних і політичних реформ;

- високий рівень корумпованості та криміналізація економіки;

- порушення цілісності економічної системи держави, що пов'язане з анексією Криму та військовими діями на сході країни;

- зрощування кримінальних і владних структур;

- недосконалість процесу реалізації державної політики у сфері економіки (відсутність цілісної державної концепції протидії економічній злочинності загалом та в окремих її напрямках і галузях);

- недостатня ефективність інформаційної політики держави;

- неузгодженість між гілками державної влади та їх відкрите протистояння, що не сприяє єдності державної політики з подолання загроз економічній безпеці, а навпаки – породжує їх;

- необґрунтоване вітчизняними реаліями економіки копіювання зарубіжного досвіду;

- низький рівень політичної та правової культури населення.

4. Загрози, що виникають у *сфері правового забезпечення*, пов'язані із реалізацією суб'єктами протидії злочинності своїх прав та обов'язків через сукупність правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації) і явищ (правосвідомість, правову культуру, правові принципи, ідеї), а також правовим регулюванням їхньої діяльності.

До основних загроз економічній безпеці держави у правовій площині відносяться такі:

- відсутність ефективного нормативно-правового забезпечення та механізмів його реалізації у сфері економіки;

- неналежне фінансування виконання державних програм і концепцій у сфері протидії економічній злочинності, декларативний характер низки нормативно-правових актів;

- відсутність належних засобів правового захисту;

- наявність суперечностей між окремими законодавчими і відомчими правовими актами;

- недосконалість норм бюджетного і податкового законодавства;

- прогалини в законодавчому забезпеченні та відставання правотворчої діяльності від потреб практики в різних сферах економіки.

5. *Організаційно-управлінські загрози* економічній безпеці держави пов'язані з діяльністю суб'єктів протидії економічній злочинності, прийняттям ними управлінських рішень, забезпеченням належного рівня контролю та нагляду за їхньою діяльністю. Найактуальнішою в цьому напрямі проблемою була і залишається корупція. Вона перебуває в політико-економічній та правовій площинах функціонування механізму державного управління економічними процесами. Крім того, до зазначеної групи загроз слід віднести такі:

- відсутність належного регулювання суспільних відносин у сфері приватизації;

- недоліки в кадровій політиці під час призначення на державні посади не за професійними якостями;

- відсутність практики ефективного вирішення корпоративних конфліктів;

- відсутність дієвого державного контролю над економічною діяльністю;

- недоліки функціонування механізму державного управління;

- низький рівень довіри громадян до органів державної влади;

- відсутність напрацьованих чітких схем дій під час виявлення системних загроз економічній безпеці;

- не досить ефективна організація діяльності правоохоронних органів, що проявляється в прогалинах у взаємодії, координації, кадрових упущеннях, низькому рівні сучасного технічного та матеріального забезпечення, неефективності методик

виявлення та документування економічних злочинів з урахуванням особливостей особи злочинця, а також сучасних способів вчинення цих злочинів, зокрема використання інформаційних систем і технологій, завдяки яким звичайні економічні злочини перейшли до категорії кіберзлочинів, що значною мірою підвищує їхню суспільну небезпечність, продукує виникнення нових способів вчинення та спрощує процес їх скоєння та маскування.

Крім зазначених нами вище, науковці виділяють такі сучасні загрози економічній безпеці: зростаюче падіння виробництва і втрата як внутрішніх, так і зовнішніх ринків збуту; руйнування науково-технічного потенціалу, деіндустріалізацію економіки (зростання сировинних галузей за скорочення машинобудування, хімічної, легкої та харчової галузей), спрямування прямих іноземних інвестицій саме в сировинні галузі або в галузі зі швидким оборотом капіталу; загрози втрати продовольчої незалежності країни; зростання безробіття і послаблення мотивації до праці; суттєве зростання зовнішнього боргу; тінізацію і криміналізацію економіки та інше [5, с. 49].

Аналіз множини індикаторів економічної безпеки країни яскраво свідчить про несприятливу ситуацію в економічній сфері. Загрози економічній безпеці різноманітні, суттєво різняться між собою за своїми кількісними та якісними характеристиками, інтенсивністю впливу та наслідками у вигляді дестабілізуючого впливу на економічну та інші сфери життя суспільства.

Висновки. Безсумнівно, велика кількість дестабілізуючих факторів є причиною зниження рівня еко-

номічної безпеки як складника національної безпеки України. Ефективна протидія загрозам фінансовій безпеці держави можлива за умови сталого функціонування спеціальної системи своєчасного виявлення й усунення системних загроз у сфері публічних фінансів, запобігання їх виникненню в майбутньому [6, с. 136].

Злочинність як соціальний динамічний феномен є проявом певних суперечностей у життєдіяльності суспільства. Загрози економічній безпеці держави також є проявом цих суперечностей, і їх виникнення, існування, зміни зумовлюються різними факторами, які охоплюються детермінацією злочинності. Як було зазначено вище, саме в причинах та умовах економічної злочинності криються загрози або чинники, що її продукують. Безумовно, детермінанти сучасної злочинності в Україні досить різноманітні, зумовлені специфікою життєдіяльності суспільства, але при цьому вони мають взаємообумовлений і взаємозалежний характер. Підтвердженням тому є зміни показників економічної злочинності, її здебільшого організований характер, корумпованість і криміналізованість. Це дуже тривожні симптоми, адже економічні загрози зумовлюють криміногенну ситуацію в суспільстві загалом.

Безсумнівною є необхідність правильного визначення векторів спрямованості загроз економічній безпеці країни, їхньої спрямованості, інтенсивності як основи для подальшого окреслення кола об'єктів злочинних посягань та обрання найбільш ефективних заходів кримінологічного забезпечення економічної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко О.А., Макуха С.М. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.
3. Білоусова О.О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 230 с.
4. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 564 с.
5. Кобзар Н.І., Геращенко С.О., Кірієнко О.М. Економічна безпека України: аналіз стану в сучасних умовах. *Економічний вісник*. 2016. № 2. С. 49–56.
6. Лісова Н.В. Запобігання злочинам у сфері економічної діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 134–144.